

Aëgerters thora

Arnon Grunberg, 2024

Epic of the mind, 2023

Jacquard tapestry,

58 mixed yarns, including coton, linen, merino wool, mohair wool and phosphorescent yarns.

3 x 38,5 meters

‘En op de achtergrond van al deze landschappen zijn verschillende elementen die allemaal komen uit het archief van het Museum van de Geest, foto’s, objecten, tekeningen die patiënten gemaakt hebben, ook psychologische testen, en al deze elementen refereren aan hoe wij proberen de geest te vangen, als het ware,’ zegt Laurence Aëgerter over haar indrukwekkende wandkleed *Epos van de geest*.

Indrukwekkend alleen al vanwege de omvang, de grootte, te groot voor de wand, en daarom aan weerszijden opgerold, vooralsnog zal het wandkleed niet geheel zichtbaar zijn. Om de zoveel tijd wordt het een stukje verder gerold, wordt een ander stuk zichtbaar. Maar niet alleen daarom indrukwekkend.

Dit rollen, dit niet alles kunnen overzien, deed mij ogenblikkelijk aan de thora denken, waaruit orthodoxe Joden elke zaterdag een stuk lezen. Elke zaterdag wordt de thora op de *bima* gelegd, nadat hij uit het heilige is gehaald, de *aron hakodesj*. Na een jaar is de thora uit en begint men van voren af aan.

De thora is wetboek en geschiedschrijving ineen.

Het *Epos van de geest*, de thora van Aëgerter, is geen wetboek, maar het landschap bij de wet. En landschap is altijd *in the eye of the beholder*.

Ik zag veel woestijn, een enkele oase, een verdwaalde deur die misschien toegang biedt tot het heilige.

Maar steeds weer zag ik mijzelf als jongetje van 7, 8, in de synagoge in de Gerard Doustraat in Amsterdam, oog in oog ~~in~~ met de *aron hakodesj* waar het heilige wordt bewaard, het heilige waarvan ik mij heb afgewend zonder mij ervan te kunnen losmaken.

Misschien was dat wel wat voor mij de betekenis was van de confrontatie met het kunstwerk van Aëgerter, een betekenis die ik toen, in het museum, niet had willen of kunnen uitspreken.

Je wendt je af van datgene waarvan je je niet wil losmaken.

Arnon Grunberg

14 mei 2024

Deze oude vieze wereld

Het wandkleed als innerlijk behang

Arnon Grunberg, 2024

1)

Waar, door wie, en hoe er over ons geoordeeld wordt blijven prangende vragen.

Al moeten we de mogelijkheid openhouden dat wij uiteindelijk over onszelf recht moeten spreken. ('Hoe vind je zelf dat het gaat?')

De Poolse schrijver Tadeusz Borowski (1922-1952) meent dat het oordeel over ons zal worden geveld in een kamer met een harig vloerkleed en nogal wat wandkleden. Zo schrijft hij in de vertaling van Karol Lesman in zijn korte en ietwat raadselachtige verhaal *Het voorschot*: ‘Ik was amper op de met leer beklede stoel gezeteld en een paar keer met de zool van mijn sandaal over het harige vloerkleed gegaan en had om me heen gekeken of er geen nieuw schilderij tussen de ramen was gehangen op de enige muur zonder wandkleed, toen die man stilletjes de kamer binnenglipte, discreet de deur sloot en met een aangeleerde behendigheid – vast door heel hard te oefenen, dacht ik boosaardig – achter het mahoniehouten bureau in een directeursstoel plaatsnam.’

Borowski overleefde Auschwitz, waar hij als Pools verzetsstrijder (hij was niet Joods) terecht was gekomen. Zes dagen na de geboorte van zijn dochter vergaste Borowski zichzelf in zijn woning in Warschau. Tussen Auschwitz en zijn dood vervulde hij een ambigue maar ambitieuze rol in het naoorlogse communistische Polen waar, zoals wij weten, ook regelmatig en hard geoordeeld werd.

Het voorschot schetst in amper 200 woorden de ontmoeting tussen een burger en een soort beambte, in elk geval een persoon die boven de ik-figuur is geplaatst. De boven de verteller geplaatste persoon zegt vier woorden: ‘Nee, nee, nee, nee.’ En daarna, voor hij de ik-figuur de deur uitdrijft: ‘Het doet me deugd dat u ondanks de hindernissen de toekomst met opgeheven hoofd tegemoet gaat!’ De lezer kan niet anders denken dan dat de hindernissen zijn opgeworpen door de man die in de directeursstoel plaatsnam. Wat we moeten onthouden is dat er hindernissen zijn, en wandkleden.

Het verhaal herinnert aan het werk van Kafka. Om te beginnen omdat de personages geen context krijgen – zij lijken, hoewel er sprake is van toekomst, verleden noch toekomst te hebben, het heden is een permanente aangelegenheid, de ontmoeting zou zich dagelijks kunnen herhalen. En verder geeft de bondigheid de lezer de indruk dat hij met een parabel te maken heeft, zonder dat duidelijk wordt welke les uit deze parabel moet worden getrokken.

Elke dag weer krijgt de verteller vier keer ‘nee’ te horen en elke dag weer kijkt hij met lichte nieuwsgierigheid naar de enige muur zonder wandkleed of daar een nieuw schilderij hangt. Die drie muren mét wandkleed blijven een merkwaardig detail. En *Het voorschot* blijft een merkwaardige titel. Een voorschot waarop? Het loon? De straf?

Van Kafka weten we dat de ruimtes waar het oordeel wordt geveld of waar ons het oordeel wordt onthouden – de rechters beraadslagen nog – overal kan zijn. De boven ons geplaatsten komen soms ook samen in overvolle woningen om daar het oordeel uit te spreken. Borowski suggereert als gezegd dat het oordeel daar wordt geveld waar de muren grotendeels bedekt zijn met een wandkleed. De aanklacht, voor zover zij meer is dan het definitief onschadelijk willen maken van de aangeklaagde, heeft ook tot doel de aangeklaagde tot zelfonderzoek aan te zetten. Het geweten is een vorm van zelfonderzoek gefundeerd op de stelling dat solidariteit met het eigen ik niet het enige en hoogst haalbare is, dat men soms ook enige solidariteit moet kunnen opbrengen voor anderen ten koste van het ik. De wandkleden zijn, om de woorden van de dichter Hans Lodeizen (1924-1950) aan te halen, ‘het innerlijk behang’ van dit innerlijk onderzoek. Ja, laten we ons de zaken zo voorstellen: als het geweten zich afzondert in zijn boudoir en zichzelf daar begint te geselen, dan blijven zijn ogen haken aan dit behang, als ze zich er niet op blindstaren. Dergelijk behang biedt ook houvast. Natuurlijk beelden de wandkleden onze eigen geschiedenis af, zie ter illustratie het wandkleed *Eigen schuld* van de Nederlandse kunstenaar Mart Veldhuis. Of meer nog het wandkleed *Epos van de geest* van Laurence Aëgerter dat ik in het Museum van de Geest zag en dat me deed beseffen dat het Lodeizen en Borowski met hun bedekte muren iets op het spoor waren. De mens: het dier met wandkleed. Geschiedenis en schuld worden onvermijdelijk aangevuld met fictie, want zeker sinds Freud weten we dat het geheugen spelletjes met ons speelt, dat verdringing

bestaat en dat het onbewuste ervoor zorgt dat wij ons altijd weer, op diverse manieren, kunnen verraden.

Lodeizen dichtte ook: 'deze oude vieze wereld / die kun je gerust weggoaien.'

De meesten van ons gooien de wereld niet weg, zij wachten geduldig of verlangend tot ze zelf worden weggegooid. Tot die tijd zitten ze met het geweten én de eigen geschiedenis opgescheept. De muur zonder wandkleed is de toekomst die men ondanks alles met opgeheven hoofd tegemoet dient te gaan. Een nieuw schilderij, veel meer zal de toekomst niet zijn.

2)

In zijn boek *On Kissing, Tickling and Being Bored* neemt psychoanalyticus Adam Phillips het op voor de verveling. Zoals de titel aangeeft behandelt Phillips enkele menselijke eigenaardigheden, waarvan de verveling er slechts een is.

'In de verveling,' schrijft Phillips, 'liggen twee aannames besloten, twee onmogelijke mogelijkheden: er is iets wat ik verlang, en er is niets wat ik verlang.' Deze tegenstrijdigheid is verantwoordelijk voor die staat van 'verlamming' waarin de verveelde zich bevindt. Want de keuze is niet eenvoudig, in de verveling weegt de verlokking van een mogelijk verlangen op tegen de verlokking aan het verlangen te ontsnappen. Die laatste noemt Phillips de 'verlokking van betekenisloosheid'.

De verveelde is als een kat die wacht op twee muisjes, zij het een vreemde, allicht wat verwarde kat. (De meeste katten wachten, is mijn stellige indruk, slechts op één muisje, om pas daarna weer op de volgende te wachten.) Het wachten verloopt in loomheid, aan de verveling hangt dikwijls iets languissants. Zij gaat gepaard met het niet geheel te onderdrukken vermoeden dat aan die toestand nooit meer een eind zal komen. Denk aan de eindeloze zondagmiddagen die vrijwel iedereen zich uit zijn kindertijd zal herinneren. Alsof dat is waarin het leven uitmondt, een eindeloos gerekte zondagnamiddag, de zondagmiddag als voorschot. En wie weleens in een bejaardentehuis of verpleegtehuis is geweest

weet dat het leven daadwerkelijk daarin uitmondt. De bejaarde wacht op bezoek en de dood.

In het verhaal van Borowski symboliseert het wandkleed de verveling, wat er altijd is en zal zijn, een langgerekte zondagmiddag, een dagelijks herhaald ‘nee nee nee nee.’ Het leven is ook eerst en vooral herhaling, het ritueel dat houvast geeft en daarmee indirect verlichting, veiligheid, al was het maar de veiligheid van de bekende onveiligheid.

Wat de verteller opvalt is de enige muur *zonder* wandkleed. Maar het wandkleed is hij natuurlijk zelf, het is zijn tot textiel getransformeerde bewustzijn. (Ik laat het eigen verleden, het bewustzijn en het geweten bewust door elkaar lopen.)

Natuurlijk is het bewustzijn aan verandering onderhevig, maar tegelijkertijd heeft de levende die zich bewust is van zijn leven, die misschien eerst en vooral bewustzijn *is*, de coherentie van een weefsel nodig om niet uit elkaar te vallen. Of de illusie van coherentie.

De verveelde ziet het wandkleed en denkt: niet weer. Hij ziet zijn oude, vieze geweten, zijn oude, vieze bewustzijn, zijn oude, vieze verleden. Hij denkt: Ik heb mijn mogelijkheden uitgeput. Hij pulkt aan het kleed, begint het langzaam uit elkaar te trekken, tot hij plotseling aan de mogelijkheid van een nieuw schilderijtje denkt.

Van mijn uitstapjes in de psychiatrie¹ herinner ik me dat het het vermogen tot coherentie en het vermogen tot flexibiliteit zijn die de patiënt van de nog-niet-patiënt onderscheiden. Het een heeft natuurlijk met het ander te maken. Men kan alleen flexibel zijn, zich aanpassen, als men weet dat men zich aanpast, dat er een terugkeer mogelijk is, al was het maar in gedachten, naar de toestand van voor de aanpassing. Flexibiliteit die niet voortborduurde op het weefsel van de coherentie is totale chaos.

---

¹ Zie *Slachters en psychiaters*, Amsterdam 2021

Als wij met de verveling het risico lopen weg te glijden in het rijk van de betekenisloosheid, dan zou de verveling onze vijand zijn. De verveling is vijand en vriend, en voor zover zij onze vijand is, een die we nauwelijks in de ogen kunnen zien. Zo volleerd zijn we in het bestrijden ervan. Ik denk dat wij de catastrofe die met mensenhanden is gemaakt ook zo moeten begrijpen: een poging de verveling te bestrijden.

Als wij zeggen 'het wandkleed verveelt ons' dan bedoelen wij: wij vervelen onszelf.

Wij zijn met onszelf verveeld. Wij lijken onze mogelijkheden te hebben uitgeput. De verveelde staat feitelijk op instorten, en tegelijkertijd is de verveling de voorwaarde om te ontdekken waarnaar je verlangt, volgens Heidegger is verveling zelfs de enige juiste stemming om aan de filosofie te beginnen. Wat niet veel hoeft te betekenen: hij kijkt naar zijn leven en stelt zich vragen, er moet immers iets verdreven worden. Als het niet de tijd is, is het wel de verveling. (In hoeverre de verveling zich verhoudt tot de neurose van de neuroticus die vreest niet te bestaan, is weer een geheel andere vraag.)

Dat de verveling behalve vijand ook een vorm van zelfbescherming kan zijn wordt geïllustreerd door een verhaal van Phillips over een van zijn patiënten, over een kind dat ooit tegen hem zei: 'Ik ben te verveeld om eenzaam te zijn.' Misschien mist de depressieve mens het vermogen tot verveling, is depressie de toestand waarin tenminste een van de twee tegenstrijdige verlokkingen in de mens is uitgedoofd.

3)

'Het is onmogelijk verlangen voor te stellen zonder obstakels,' schrijft Phillips. En dat overal waar we een obstakel tegenkomen we aan het verlangen zijn. Wat de zaak op scherp stelt of er nog onderscheid valt te maken tussen obstakel en verlangen.

Een man komt bij zijn therapeut (Phillips) en zegt: ‘Ik heb een probleem, ik val altijd op vrouwen die bezet zijn.’

Waarop Phillips antwoordt: ‘Maar wat is het probleem?’

De vraag is of obstakels niet worden gecreëerd om verlangens te produceren. Natuurlijk zijn er genetische en maatschappelijke obstakels, maar het blijft interessant dat een groot deel van het maatschappelijk discours direct en indirect betrekking heeft op de onrechtvaardige en ongelijkmatige verdeling van obstakels. Het zou hoogmoedig en allicht een tikkeltje cynisch zijn om in het verlengde van Phillips te beweren dat een persoon met veel obstakels *gezegend* is (gehandicapt, vrouw, moslim, zwart, niet-heteroseksueel, sans-papiers, laagopgeleid – zeven vinkjes maar dan anders). Maar het zou evengoed van blindheid getuigen te denken dat het wegnemen van alle obstakels de weg vooruit is.

Hooguit kun je van mening zijn dat in een ideale maatschappij niemand een obstakel opgedrongen krijgt, hij dient zijn eigen obstakel te creëren. Dit zal menigeen weer te neoliberal in de oren klinken. En het heeft ongetwijfeld iets onaangenaams als men verantwoordelijkheid moet nemen voor de obstakels waar men tegenaan loopt, hoewel men feitelijk niets anders doet dan verantwoordelijkheid nemen voor de verlangens die men koestert.

Ben ik verantwoordelijk voor het waxinelichtje dat in mij brandt en dat ik bereid ben verlangen te noemen en dat ik alleen werkelijk kan kennen dankzij het object waar het zich op richt?

Voor ik deze vraag heb kunnen beantwoorden trekt weer dat oude, vieze innerlijke behang weer aan mij voorbij, dat stoffige wandkleed, en het mishaaft me. We kennen het. Of het behaagt omdat ik het ken. Of omdat ik iets nieuws ontdek wat ik al die tijd over het hoofd heb gezien. (Dit ben ik ook nog.) De grensoverschrijding is ook altijd een poging van het zijn om aan zijn kooi te ontsnappen.

Daarna komt dan weer de gelukzaligheid van de verveling, de tijdelijke afwezigheid van de doodstrijd, de bitterzoete sensatie dat er geen noemenswaardige obstakels zijn.

De bevrijdende verlamming (of verlamme bevrijding) van de verveling daalt over ons neer als een heilige geest. Er is geen oordeel. Zegen én vloek tegelijkertijd. Dan kunnen we eindelijk zeggen: 'Helaas ben ik nu te verveeld om naar je te verlangen, mijn liefste. Allicht lukt het morgen weer. Anders overmorgen.'